

JANKOVICS JÓZSEF – SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Gyöngyösi István vallomása a Wesselényi-perben

A Gyöngyösi István élete és költészete iránt érdeklődő olvasót, de az irodalomtörténészt és a történészt is éppúgy foglalkoztatja az a tény, miként történhetett meg az, hogy a Wesselényi-mozgalom tragikus bukásakor a nádor és felesége, Széchy Mária körül forgolódo emberek közül egyedül a költő nem szenvedett büntetést. A palatinus legbizalmasabb embere, magán- és közéletének legközelebbi résztvevője és tanúja, belső komornyikja ellen ugyanis nem indított pert a bécsi udvar. Mindössze tanúként hallgatták ki, valószínűleg többször is, ám dokumentumként mindössze egyetlen alkalomról van tudomásunk.

Hogyan eshetett meg, hogy még a könnyebb büntetéseket elszenvedők közé sem került be a feltehetőleg a fontosabb részletekről tudomással bíró „titoknok”, Wesselényi titkára, Széchy Máriának pedig egyes, felröppent pletykák szerint érzelmi kegyeltje? A kérdésre a választ akkor adhatjuk meg, ha legelőször is tisztázzuk Gyöngyösi helyét az ország király után következő emberének, a magyar nádornak udvarában.

Joggal gondolhatnánk, akár a *Márssal társolkodó Murányi Vénus* ajánlása által meg támogatva vélekedésünket, hogy a költő természetszerűen részt vett a nádor ügyeiben, ő fogalmazta az országirányító és katonai előljáró – egyébként kiváló stílusérzékkel, szemléletes gondolati, nyelvi és képi bravúrokkal megírt – számtalan levelét, körlevelét, felhívását vagy magánéleti missziliseit. Valójában egyetlen, a költő kézírásával készült levelet ismerünk a mára már alaposan feldúlt és kirabolt Wesselényi-archívumból, közös együttműködésük idejéből. Balog várából 1669. május 4-én Széchy Máriának írott, kellő tisztelettel megfogalmazott, mégis évődő hangú levelében – száműzetésnek érezvén várkapitányi hivatalát – a rá haragvó úrnőjét akarja kiengesztelni.¹ Olyan Wesselényi-levelet is csak kettőt láttunk, amelyben a szerzője Gyöngyösit említi: bizalmi feladattal indította útjára komornyikját; mely fontos megbízatásáról tanúskodik, mert arról értesíti a címzettet, hogy a hadnak küldött pénzt komornyikja révén juttatta el hozzá. A másikban két tehenet igyekszik számára megszerezni.

A költő-létről egyetlen, jószerével tollpróbának is tekinthető adatunk van. Egy, valószínűleg a költő kézírásában fennmaradt strófa igazolja Gyöngyösi tevékenységét a Wesselényi-udvarban, egy idegen kézzel, minden bizonnyal diktálás után írott levélfogalmazvány hátlapján. Az 1664. november 4-én kelt, megyékhez szóló körirat Zólyom megyéhez írott példánya fogalmazványának hátlapján, Hont megyének szánt levél-

* A tanulmány szerzői az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének nyugalmazott kutatói: Jankovics József ny. főmunkatárs, volt osztályvezető; Szörényi László pedig professor emeritus.

1 THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, Bp., 1872, I, 302–306.

címzés alatt áll e Balassi-strófában írott vers, mely formában nem ismerünk Gyöngyösi-költeményt!

Fia Leven Marsnak
En sem csak Pallasnak
 Forgottam taborában.
Avagy Dianának,
Delos Aszszonyanak
 Voltam szolgálattában
Néha VENUSnakis
S-Rosas Cyprusnakis
 Mulattam udvarában.

Fia Léven Marsnak én sem csak Pallasnak
 Forgottam taborában.²

Gyöngyösi neve csak akkor kerül elő Széchy Mária iratai között, amikor Biczányi Istvánt, a balogi jószágigazgatót utasítja, hogy teremtsen megfelelő szállást a vár újonnan kinevezett kapitánya, Gyöngyösi István számára.³ 1699 legvégén a grófnő zálogbirtokkal jutalmazza hű alattvalóját a Wesselényi család számára odaadóan végzett munkájáért, amelyet még saját érdekei ellenében is végzett:

Mi, gróf Rimaszécsi Széchy Anna Mária, néhai boldog emlékezetű gróf Hadadi Wesselényi Ferenc úr, Magyarország palatinusa meghagyott özvegye, magunkra vállalván minden atyánkfianak, successorinknak és legatariusinknak terhőkre, valljuk ez levelünk által és tudtára adjuk, akiknek illik, hogy mivel nemzetes Gyöngyösi István uram megírt üdvözült édes uramat, őkegyelme életében egynehány esztendeig híven és szorgalmasan szolgálta; őkegyelmének halála után, megírt szerelmes urunknak, jóllehet sokfelé való hivatala volt a szolgálatra, mindazonáltal félretévén az olyatén alkalmatosságokat, minket el nem hagyott, hanem elsőben udvarunkban continuálván az komorniki tisztet és azután balogi kapitánnyá lévén, esztendeig szolgált azon hivatalában is, ki minthogy más rendbeli hasznos alkalmatosságokat elmulatta és az idő alatt, amíg szolgálatunkban volt, holmi szerencsétlen casusi miatt nem kicsiny károkat is vallott; mi is mindezeket megtekintvén, ígértünk kegyelmesen esztendei conventióján kívül is gratiánkat, kihez képest adtunk per manus assignáltunk őkegyelmének Gömör vármegyében derencsényi jószágunkból Babaluska nevű falunkat egészen hozzátartozandó és bármi néven nevezendő pertinentiáival, obventióival és hasznaival négyszáz tallérokban [...].⁴

2 MNL OL, Wesselényi levéltár, E 199. IV/4. t. 640. Idézi: R. VÁRKONYI Ágnes, *Márssal társalkodó Murányi Vénus 1664-ben*, It, 62(1980), 77–104, itt: 104. A vers kézírása valóban Gyöngyösi Istváné!

3 NAGY Iván, *Oklevelek Gyöngyösi István életéhez*, ItK, 8(1898), 88.

4 PAULER Gyula, *Újabb adalék Gyöngyösi István életéhez*, Száz, 4(1870), 421–422.

Tehát Gyöngyösi István a nádor halála, 1667. február után még több mint egy évig volt komornyiki állásban, immár Széchy Mária mellett. Az 1669-es évet Balog várának kapitányaként töltötte, és 1670-ben költözhetett Babaluskára, hogy ott eredeti foglalkozásának, a peres ügyek intézésének élhessen. 1671-től viszont Széchy Mária kíséretében Pozsonyból Bécsbe ment, ahol úrnője segítségére kellett állnia a körülötte való jogi és egyéb teendők végzésére annak kiszabadultáig, 1671 decemberéig.

Noha nem tudjuk, hogy mik voltak azok a „holmi szerencsétlen casusi” Gyöngyösi Istvánnak, amelyeket úrnője említ, de nem valószínű, hogy a szervezkedésben való részvétele miatt érték volna őt hátrányok. A kérdésre, hogy őt miért nem tartóztatták le mint gyanúsítottat, a legvalószínűbb válasz az, hogy mert ténylegesen nem is vett részt a Wesselényi–Zrínyi Péter–Nádasdy Ferenc nevével fémjelzett mozgalomban. Egyrészt azért, mert kivonta magát abból, másrészt és főleg azért, mert mint a nádor fizetett alkalmazottját a hangadó körök nem is tartották alkalmasnak és méltónak a titkos ügyekbe való beavatottságra. Bár a jogi ügyekben járatos ember volt, a perifériára szorult, aktív tevékenységet nem végzett, nem engedték a dolgok közelébe. Súlytalansága miatt talán a bizalmat sem szavazták meg neki – úgy járt, mint vallomása szerint az egyik Andrassy és Barakonyi Ferenc, akik nem voltak kisebb állásúak, mint a centrum emberei, s meg is hívták őket a titkos találkozókra, a lényegbe azonban nem avatták be őket. Hát akkor hogy juthatott volna hivatalosan az információkhoz egy kisbirtokos deák, egy komornyik? Akinek Wesselényi halála után az udvarában is csökkent a súlya, majd ki is került a murányi udvarból, s lett katonaeMBER, amint volt 1664 előtt hadbíró Fülek várában. Széchy Máriának megvolt a saját titkára Makai György személyében, aki maga is szerepelt a főbb összeesküvők között, s a jószágigazgatója, az a Lessenyei Nagy Ferenc, aki Széchy Máriát erős kötelékekkel magához vonzó, majd teljesen irányítása alá vonó egyéniség volt, az összeesküvés irányításának másodvonalába, elárulásának pedig védenca társaságában az első vonalába tartozott.

Gyöngyösinek ebben a felállásban nem jutott hely, s valószínűleg a dolgok sem a kedve szerint alakultak a felkelés előkészítésében, és a királyhoz való lojalitása is szerepet játszott abban, hogy amennyire csak tehetett, távol tartotta magát az összeesküvéstől.

Katonai feladatok sem jutottak osztályrészül, Murány császári elfoglalása után mind az udvarnak, mind Széchy Máriának tervei között szerepelt, hogy a balogi kapitánnyal hadfogadást szerveztetnek, de végül mindkét fél elállt tervétől. Ilyen ügyben sem kellett a balogi kapitánynak állást foglalnia. A császári csapatok Muránnyal együtt Balogra is igényt tartottak, így Gyöngyösi helyére szintén saját emberüket állították.

A költő vagy az újonnan szerzett Babaluskán rendezkedett be, vagy pedig az Ungvár melletti Radvánra vonult vissza, ahol háza is volt. De élhetett akár Eperjesen is, ahol apja után házrészrel bírt.

Bíróság elé már azután idézték Gyöngyösit, hogy többen is beárulták a szervezkedést, s maga Széchy Mária is megtette híres, a 19. század végén már ismert, de szövegszerűen csak nemrégén közölt tanúvallomását, illetve eredetiben szolgáltatotta be a császár jogászai kezébe az összeesküvés dokumentumainak eredeti példányát.⁵ Vagyis

5 Vö. JANKOVICS József, A „Murányi Vénus” – tanúvallomásai tükrében, ItK, 119(2015), 399–409.

Gyöngyösi István tanúvallomásakor már gyakorlatilag minden alapvető információ a bécsi udvar rendelkezésére állt. Az Eperjesen megrendezett vallatási kérdések már csak a nüanszokat táráthatták fel a kiküldött vallatói bizottsággal.

Gyöngyösi István alapvető tanúvallomásáról a szakirodalom régóta tud, és némileg ködösítve beszél róla – ezzel is felkeltvén a gyanút, hogy ő sem lógott ki az árulók sorából. Szövegét nem közölte senki, s forrását sem fedték fel, illetve olyan lelohelyeket adtak meg, amelyek alapján már nem volt fellelhető.

A Wesselényi-mozgalom legfőbb ismerője, Pauler Gyula e vallomás alapján mintha kimondatlanul is túlbecsülné a szöveg jelentőségét: „A régibb dolgokról majdnem legtöbbet beszélt Gyöngyössi István, ki ugyan közvetlenül semmiben sem vett részt, de legalább valamit tudott Wojenskiról, és tudta elmondani, kik voltak Murányban a nádornál? Kik tanakodtak a bánnál ugyancsak ott és Lipsésen? kik voltak jelen a szendrei konventen?”⁶ Való igaz, hogy a kérdések erre irányultak, de Gyöngyösi, amellet, hogy felsorolja a tárgyalásokon részt vettek névsorát, amit már addigra több vallomásból is jól ismertek, érdemileg nem vall semmit, egyre csak azt hajtogatván, hogy ővele, még ha kérdezte is, nem közöltek semmi lényegeset. S akiről a legfőbb adatokat várták, Széchy Mária lengyelországi emberéről, Wojensky krakkói kanonokról is csak azt vallja: nem tudja, milyen ügyben járt és mit intézett, de az tény, hogy sok ajándékkal távozott. Másokról is csak olyan adatokat közöl, amelyek akkorra köztudottak voltak, vagy pedig az érintettek már kicsúsztak a császár kezéből, és Erdélyben vagy külföldön tartózkodtak.

Badics Ferenc, Gyöngyösi monográfiusa is óvatosan értékeli Gyöngyösi kihallgatását: „Nagyon óvatos vallomás: csupa külsőség és hallomás, szinte köztudomású dolgok. Nem is zaklatták tovább, mert mint balogi kapitány, másfél éven át visszavonultan élt, s ezúttal mások sem vallottak rá.”⁷

Gyöngyösi László már alaposabb vélekedést fejt ki: „Az összeesküvésben nagyobb szerepe nem volt, az bizonyos, se tekintélye, se olyan nagy birtoka nem volt, hogy vezérszerepre hivatott lett volna. De hogy tájékozódva volt a dolgok folyásáról, az szűkszavú, tartózkodó vallomásaiból is látszik. Láttá az ország romlását, mint megyei ember, tanúja volt az általános elkeseredésnek!”⁸

Maga a tanúvallomás, amelynek mai hozzáférhetőségét Benczédi László adja meg disszertációja egy jegyzetében,⁹ végre szövegszerűen élénk állítva igazolja, hogy Gyöngyösi István csupán jelentéktelen adatokat szolgáltatott ki a szervezkedésről. Nem mondott semmi olyat, ami alapján fej- és jószágvesztésre ítéltettek bárkit is, sőt még alaposabb gyanút sem alkothattak értesülései nyomán. Vallomása során végig ragaszkodott alapállásához, hogy lényeges momentumokba nem volt beavatva, fontosabb értesüléseket nem bíztak rá, azokhoz még kérdezősködése eredményéül sem jutott. A szervezkedés tényleges célkitűzését és programját nem ismerhette.

6 PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, Bp., 1876, II, 163.

7 BADICS Ferenc, *Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában*, ItK, 38(1928), 15.

8 GYÖNGYÖSI László, *A lázadó Gyöngyösi István*, ProtSze, 24(1912), 286.

9 BENCZÉDI László, *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés Magyarországon (1664–1671)*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Dissz., 1974. Gyöngyösi vallomásának jelzete: Az Egri Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Eger, Protocollum Seriale, 117. sz. vallomás.

Nem azért nem kapott büntetést, mert közreműködött az adatok megszerzésében és átadásában, mert elárulta – mint tette több társa – a mozgalmat, hanem azért, mert a körülmények és saját szándéka annak érdekében munkált, hogy ne vegyen részt benne, és ne helyezzen senkit sem a gyanú árnyékába. Feddhetetlenségéről az is tanúskodik, hogy Széchy Mária mindkét bűnlistájából, akinek vallomásai súlyos vádakat tartalmaznak a hozzá közelálló emberekről, Gyöngyösi István neve kimaradt.

A vallatás dokumentumai

Ecclesiae nostrae Cathedralem, Fratrem alias Socium, et Concanonicum nostrum, una cum praenotato Homine Regio Gabriele Bertho, ¹⁰ inter alios praecensitos Dominus Regius Specificè denotato, ad infrascripta fideliter peragenda, nobisque Suo modo referenda nostro pro testimonio fidedignum duxeramus exmittendum. Qui tandem exinde una ad nos reversi, nobis fideliter et sub juramento ipsorum in generali Regni decreto superindè expresso retulerunt eo modo: Qualiter ipsi feria tertia proxima post Dominicam octavam. Sanctae et Individuae Trinitatis, hoc est die vigesima nona Mensis Julij anni recenter currentis, paulo ante Specificati, inprimisque in Libera, ac Regia Civitate Eperjessiensis Saarosiensis, post modum Abaujvariensis Comitatus consequenter diversis in locis erga infrascriptos Testes iisdem in locis commorantes, personaliter accessissent, ac ab iisdem Sui in praesentiam citatis et accersitis memoratus Homo Regius, ipso testimonio nostro secum praesente sub onere solutionis sedecim marcarum gravis ponderis, juxta contenta generalis Regni Decreti, ad fidem eorundem Domino Deo debitam, fidelitatemque praefato Domino Imperatori, et Regi nostro, ac Sacro ejusdem Regio diademati observandam de infrascriptis articulis seu punctis interrogatorijs eisdem propositis scivisset, Suo modo inquisivisset, et expertus fuisset metam plenam, atque omnimodam certitudinis veritatem. Quorum itaque interrogatoriorum punctorum. Seu articulorum continentia, et examinatorum Testium Series talis est.

Egyházunk székesegyházi testvérét, másképpen társunkat és kanonoktársunkat, együtt a királyi megbízottal, Bertóthi Gáborral, más előbb említett emberekkel egyetemben, akiket a királyi megbízott különleges módon kijelölt, az alább leírt dolgok hűséges végrehajtására, és arra is, hogy nekünk a maga módján beszámoljon róla, ezért úgy határoztunk, hogy őt a mi tanúnk minőségében mint hitelt érdemlőt, ki kell küldenünk. Ők pedig végül is, miután visszatértek hozzánk, nekünk hűségesen és eskü terhe alatt az ország fentebb idézett általános törvényében erről beszámoltak, mégpedig imígyen: Eszerint ők a Szent és Oszthatatlan Háromság nyolcadik vasárnapja utáni harmadik hétköznapon, azaz a jelenlegi év július havának huszonkilencedik napján, mint olyanok, akik kevéssel ezelőtt voltak erre kirendelve, először is Eperjes szabad királyi városában, majd pedig Sáros és Abauj vármegyében a legkülönbözőbb helyeken személyesen felkeresték az alább leírt tanúkat, azokat tudniillik, akik azon helységekben tartózkod-

10 A káptalan képviselője Bágyoni Benedek volt, Bertóthi Gábor pedig Szepes vármegyei alispán.

tak. Ezeket a királyi megbízott saját színe elé idézte és kísértette, úgy, hogy ott volt a mi tanúnk is. Őket pedig súlyos tizenhat márká lefizetésének terhe alatt – ezt írja elő ugyanis az ország általános törvénye – megeskette az Úristen és Császári és Királyi Fenség iránt tartozó hűségükre, valamint a királyi szent korona iránt tartozó hűségükre, hogy tudtak-e az alább leírt cikkelyek avagy a kihallgatás során eléjük tárt pontok valamelyikéről is. Ezt a saját módján kivizsgálta, és megtapasztaltan elérte célját, és teljes bizonyosságra jutott. Ezen kihallgatási pontok avagy cikkelyek és a kihallgatott tanúk listája pedig a következő.

Szörényi László fordítása

De eo utrum?¹¹

1mo Tudja-e, hallotta-e az Tanú, ha Czeglédi István Kassai Helveticus¹² Predikátor azt predikálotta volna, hogy légyen az Istennek áldott neve, Candiának¹³ Török kezében való eséséért, és hogy az Úr Isten továbbáis tegye győzedelmessé az Török Nemzetségét?

2do Tudja-e, hallotta-e a Tanú, hogy az említett Predikátor ezen múlt esztendőknben Erdélyi Fejedelemhez és Státusokhoz¹⁴ avégre járt, hogy Kegyelmes Urunk Ófelsége ellen felültesse és a fényes portát Ófelsége ellen gerjessze, és Ispán Ferencet Ófelsége ellen Török Császárnál recommendálja,¹⁵ iterato urgeálta és sollicitálta,¹⁶ ki akarattjából, ki tanácsából, és ki küldötte be?

3tio Tudja-e, kik voltak azok, kik az Törököt hostilitásra provocálták,¹⁷ ez békességnek felbontására ingerlették, hogy és mi formán?

4to Tudja-e vagy hallotta-e, hogy valamely Nemes ember, avagy nagy rend¹⁸ holdolásra machinatiókat¹⁹ csinált, vagy Ófelsége ellen pénzbeli succursussal,²⁰ avagy akármiképpen motusokat²¹ csinált?

5to Tudja-è a Fatens,²² hogy azmely lovas és gyalog zászlókat osztottak Várme-gyék tisztjei ez elmúlt időknben, azok mire valók voltak? Ki ellen, titkon voltak-e, avagy nyilván, s ki urgeálta²³ legy inkább az lovasokat, avagy azoknak fizetését, s ki

11 Arról, hogy vajon?

12 Helvét hitvallású, református. Czeglédi István hollandiai egyetemeket járt prédikátor, Tállyán és Kassán lelkészkedett, a katolikusokkal jelentős polémiát folytatott, a Wesselényi-összeesküvés tagja lett, követségben járt Erdélyben. Ezért őt is a kivizsgáló bíróság elé akarták állítani Pozsonyban, de az odafelé vezető úton 1671 júniusában meghalt.

13 Kréta szigete, amelyet a törökök nem sokkal korábban, 1669 folyamán foglaltak el a velenceiektől.

14 Rendekhez

15 ajánlja, bízta meg

16 újra meg újra sürgette és szorgalmazta

17 ellenségeskedésre ingerelték

18 főrend, főnemes

19 a töröknek való behódoláson mesterkedett

20 segítséggel, segéllyel

21 itt: lázadásokat, lázongásokat

22 kihallgatott személy

23 sürgette

mondotta, hogy ha hazugságba hagyják az követeket, kik az lovasokat megígérték, azután Vármegyék követségét sem vállalják? Gyulafi Lászlónak kelletik kapitánnak lenni az Vármegyék végezése szerént. Item²⁴ tudja-e, kicsodák a Legisták,²⁵ azaz kik esküdtek együvé, semmi titkot egyik a másikára nem fog mondani, mivel juramentum supra juramentum non valet.²⁶ Item Őfelsége parancsolati ellen kicsodák opponáltak magokat?²⁷

6to Tudja-e, hogy némellyeket, akik Őfelsége Fiscusa²⁸ által tilalmazott Conventiculumokból²⁹ retraháltak magokat,³⁰ azokat mulctálták³¹ és mulctálni akarták, s az mulctát³² ki vetette fel reájok, mikor, hol és ki akaratjából?

7mo Tudja-e, ki arguálta³³ Őfelségét törvényteleniségről, és az iránt Őfelsége ellen való felülésre³⁴ ki izgotott másokat, s ki mondotta, hogy német az ellenség, és a mi Kegyelmes Urunk s Királyunk többé nem Magyarországi Király, a németeket is mind le kell vágni. Most is kicsoda az, aki biztatja az embereket és azt beszéli, hogy Őfelsége nem jól informálta az Imperiumbélieket,³⁵ s azért maholnap megsegít az Isten, és a robok csudálatosan megszabadulnak. S kicsoda opponálta magát az praesidiumnak³⁶ bevételében Kassán vagy Eperjesen?

8vo Tudja-e és hallotta-e ez elmúlt támadásra célozó eszközökben, consultatiókban³⁷ avagy akárhol is a mi Kegyelmes Urunk Őfelsége ellen való factiókban³⁸ kicsodák fáradoztanak és Vármegyéket gerjesztettek? Elsőben is Zeriny Péterrel Szendrőben, Murányban, Murányalján, Lipcsén, Sárospatakon, azután Murányban az megholt Palatinussal,³⁹ Vitnyedi Istvánnal, azokkal kik correspondeáltak és munkálkodtak? S kicsodák voltak együtt, mikor Vitnyedi István mint egy Professzor szokott vólt dicálni, mihez és micsoda segítséghez bíztanak? Item hogy másokat annyival inkább felültessenek,⁴⁰ kicsodák voltak, akik azt mondták, hogy Őfelségének nincsen semmi hada? Item ki híresítette, hogy Őfelsége megholt, és mi okból, avagy akármilyen más módon kissebbítette és mocskolta Őfelségét?

9no Tudja-e, a Köz Jónak neve alatt ígretekkel, pénzbeli adományokkal, rettentő ijesztésekkel és akármely kigondolt színnel, Ūri, Papi, Nemesi és Várasai személyeket,

24 továbbá

25 itt: összeesküvők

26 esküvésre tett eskü nem érvényes

27 ellenszegültek, szembehelyezkedtek

28 kincstára

29 törvénytelen gyűlés, összejövetel

30 kivonták magukat, ott hagyták, nem vettek részt

31 megbírságotlák, pénzbüntetéssel sújtották

32 bírság, pénzbüntetés

33 vádolta

34 hadra kelés

35 nem jól, hamisan tájékoztatta a Szent Német-Római Birodalom fejedelmeit

36 ki szegült ellen az őrség megvételével

37 tanácskozásokban

38 itt: pártoskodás

39 Wesselényi Ferencsel

40 hadba hívjanak

avagy idegen Nemzeteket Kegyelmes Urunk Őfelsége ellen kicsodák disponáltak,⁴¹ mi módon és mi formán, s ki mondotta azt, hogy inkább hallja házánál avagy az Országban örömsben a Török Allát,⁴² hogy az Misét, vagy az Német Berdót.⁴³

10mo Tudja-e, hallotta-e ez elmúlt esztendőben Eperjes városában tizenhárom Vármegyének gyűlése alatt Őfelsége ellen az elmúlt támadásra célzó szándékokról idegen Országokra ki írt Leveleket, kinek, ki által, és ki akarattjából, s ki házánál, ki keze írása és pecsétje alatt, ki volt az Levélhordozó és közbenjáró? Item ugyanezen dologban fáradzó embereket avagy arra hozott pénzeket, fegyvereket és akárminemű eszközöket, ki házánál foveáltak,⁴⁴ s lappangtatták⁴⁵ akármikor, kiket, miket, és mi formán, avagy most is ki házánál vólna valami olyan?

11o Tudja-e, látta-e hogy az eperjesi újonnan épült Oskolának⁴⁶ alkalmatosságánál Eperjest tartatott conventiculumokban erdélyi szászoknak, avagy más idegen Nemzeteknek jelenlétekben s leveleknek olvasásában és írásában Kegyelmes Urunk Őfelsége ellen kik munkálkodtanak és miképpen?

12o Tudja-e, látta-e, hogy Keczer András és Menyihárt, hasonlóképpen Hanyi Péter voltak azok, akik Vármegyékről Vármegyékre futkároztanak, és ottan titkon és nyilván Őfelsége ellen való felkiáltásokra, s kemény leveleknek írásira és mindennemű tumultusokra, egymás között való veszekedésekre Nemes Vármegyéket gerjesztették?

13o Tudja-e, látta-e, hogy Sáros Vármegyében, kiváltképpen amidőn Őfelsége leveleit hozták, megírt Keczerék, Sárosi Sebestyén házánál sokszor akkorbéli Vice Ispányok híre nélkül és akarattja ellen Dobai András Notariussal⁴⁷ együtt öszvegyűlvén conventiculumokat tartottak, azokat felszaggatták, és olvasták? Két pecsétje lévén az Vármegyének, most is Rákóczi László pecsétjével élnek, s az Nemes Vármegyén ha ki más akart vólna is voxolni,⁴⁸ nem engedték? Haraggal, kiáltással, illetlen szókkal és szidalommal illették és elnyomták, karddal és fegyverrel fenyegetőztek. Item az Őfelsége parancsolattját hogy az Nemes Vármegyeye Jesovitáknak⁴⁹ igazságot szolgáltatson, böcstelenítették, és aki ā Jesovitáknak pártját fogta, anyjáról szidalmazták, s kik azok nevezet szerint, Keczer András vagy más ökivülötte, és ha az Vármegyeye rendelte-e, hogy az Németeknek se vecturát,⁵⁰ se élést ne adjanak, s kicsoda írt arról Bisterczi⁵¹ gyűlésbűl?

14to Tudja-e, látta-e, hallotta-e, hogy Keczer András volt az, avagy más-e, kicsoda, aki Nagy Idán⁵² Egri Püspök Pálfi Tamás jószágának feldulladására Abaúj Vármegyét fel-

41 vettek rá

42 muszlim müezzin kiáltását: Alláh akbár!

43 A német katonaságnál kiállított ór kiáltását: Halt! Wer da? (Állj, ki van ott?)

44 táplálták, támogatták

45 rejtegették

46 Az eperjesi kollégiumot 1667. okt. 18-án adták át a tanuló ifjúságnak.

47 jegyzővel

48 szavazni

49 protestáns elferdítése a „Jesuita” szónak, jelentése: Jézus-kerülő

50 fuvar, fuvaros szekeret

51 besztercebányai (Zólyom vármegyeye)

52 Abaúj-Torna vármegyeye

lázította? Item kicsodák, akik az Őfelsége Praesidiáriusit, kik mandátum mellett⁵³ Vice Ispányokat executiokban inhibeálták,⁵⁴ ország törvénye bontóknak nevezték őket, halálra valóknak avagy fűrésszel fejeknek elfűrészelésére méltóknak lenni mondották?

15to Tudja-e és hallotta-e, hogy Keczer Menyhárt, vagy más valaki ezelőtt egy-néhány esztendővel publice⁵⁵ Nemes Vármegyén azt mondta, hogy az articulist decidálja⁵⁶ az kard, vagy a Csetnek.⁵⁷ Item hogy Keczer András Horvát Istvánt a Vármegyén publice megszidogatta?

16o Tudja-e és látta-e, hogy Sárosi Sebestény és más szolgabírák ezelőtt egynéhány esztendővel az egész parasztságot conscribálták,⁵⁸ mustrálták-e,⁵⁹ mivégre, s ki ellen?

17mo Tudja-e és hallotta-e, Ungvármegyében ki kardoskodott és ki ingerlésébül, a pápistákat ki mondta Pribékeknek,⁶⁰ és hogy kell vágni mindnyájokat, és kicsoda turbálta a Catholica Religio exercitiumát,⁶¹ kiváltképpen a Szentség és Sacramentum⁶² ellen ki szólt, ki cselekedett, mi módon és mikor és hol?

18o Tudja-e és látta-e, hogy Usz István, Melczer Lajos, Szinyei Ferenc és Gombos Imre más complicesekkel⁶³ az Őfelsége német vitézit az eperjesi kapukon és a felső hostádon⁶⁴ fogdozták, verték és hajon fogva hurcolták sokaknak szeme láttára? Item az Őfelsége Curierit,⁶⁵ Postáit kicsodák üzték, kergették, s az elfogott Őfölsége, avagy más Őfölsége hivei leveleit hol és ki házánál szaggatták és olvasták, s ki akaratjából nevezet szerént pedig Fricsben.⁶⁶

19o Tudja-e, látta-e, hallotta-e, kicsodák iktatták ki⁶⁷ Eperjes városából Bocskai Istvánnak,⁶⁸ Keczer Menyhártnak, Sárosi Sebesténynek, Dobai Andrásnak, avagy ezeken kívül akármely notoriusnak⁶⁹ pénzét, ezüstöt és aranyát, avagy akármely névvel nevezendő javait, pecsétes és pecsételetlen ládáit, turbáit⁷⁰ és eszközeit? S hol és ki kezénél és micsoda helyen vólnának most is?

20mo Tudja-e és látta-e, hogy Sós György volt első, aki sóváriákat fellázasztván németeknek megszállásokat meg nem engedte, leveleket fogdoztató Rákoczi Ferenc Feje-

53 parancsot teljesítve, rendelkezés szerint

54 az alispánokat hivatali kötelességük teljesítésében meggátolták

55 nyilvánosan, közönség előtt

56 a törvénycikket eligazítja, eldönti

57 bilincs, pandúr

58 összeírták

59 hadiszemlét tartottak-e

60 hitehagyott

61 zavarta a katolikus vallás gyakorlását

62 itt: zászló alá esküvés

63 bűntársak, cinkosok

64 külvárosban

65 futárait

66 Sáros vármegye

67 juttatták ki

68 báró, Zemplén főispánja, aki a megtorlás elől Erdélybe menekült

69 elhírhedett, ismert bűnelkövető

70 börtánka

delem⁷¹ katonáit Sóvár⁷² nevű faluban tartotta és maga házánál vendéglette és gazdálkodtatott nékik. S többi között egy megfogott Praedicator vagy Doctort ottan kalodában verték és kínozták? Item Bocskai István javait és ezüst marháját, ha Eperjesről kiiktatta volna azon Sós György? Item az besztercei gyűlés után ki volt Rákóczi Fejedeleminél Sáros⁷³, azt kívánván, menjen le Patak felé, hamare⁷⁴ lásson dolgához. Item kassai gyűlésben vagy másutt az Ország törvényét vigy[e] Török Országban eligazítja az 14k Artikulust anno 1647,⁷⁵ a váradi és egrí Posta. Item Szepessi Pál leveleit ki mutogatta Sárospatakon, hogy már az loóskolára micsoda summa pénzt adtak, ki volt exacte?⁷⁶ S hová tették? Tudja-e, kicsodák azok, kik ezt mondták: oly dologhoz kezdtünk, vagy kezdtek, ha nyerünk, nagyot nyerünk, ha veszünk, nagyot veszünk, avagy nagy fában vágtuk a fejszét. Item kicsodák mondták, az besztercei gyűlés után, hála Istennek, minden jót végeztünk, az odafel való Vármegyék az mi injuriánkat⁷⁷ s panaszinkat magokénak agnoscáltak,⁷⁸ miis az Őnagyságokat s Őkigyelmekét, az punctumokat⁷⁹ felküldtük Őfelségének, de Őfelsége levelét meg nem olvastuk, mert nem jól volt intitulálva?⁸⁰

Gyöngyösi István vallomása

Centesimus decimus septimus testis Nobilis Dominus Stephanus Gyöngyösi annorum 33 fassus est ad 8um Scit pro certo quod defunctus condam Palatinus Franciscus Vesselényi quadam vice sub arce Murany curaverat fieri quandam Congregationem & consultationem in qua praesentes fuerunt Ladislaus Kereszturi, Mathias Szuhai, Paulus Szepesi, Gabriel Kende, Nicolaus Betlen, Andreas Székely, Ladislaus Faji, Ladislaus Gyulafi, Michael Bori, Franciscus Ispán, Franciscus Nagy Lessenyei, Fabianus Farkas, Andreas Fügedi, Stephanus Vitnyedi, Melchior Keczer, finitaque hac consultatione valde in secreto negotio & occultè, Andream Fügedi misit in legationem Dominus Palatinus ad Banum Petrum Zerenyi. Sed specificè quid illud fuerit ignorat. Item scit pro certo, quod diem(?) quam vice comitia Polonorum celebrarentur Varsaviae Domina Palatinissa Vesselényiana Fabianum Farkas misit valdè occultè in Poloniam, et paulo post hunc Dominum fatentem etiam in alio negotio similiter misit in Poloniam, et licet Dominus

71 I. Rákóczi Ferencet, bár nem volt Erdély ténylegesen uralkodó fejedelme, de használta a címet, s hívei is annak tartották.

72 Sáros vármegye

73 Sáros vármegyében

74 hamarjában

75 Az 1647. évi 14. törvénycikkelyt majd az egrí és a váradi pasa postájára bizzák. A törvénycikkely azoknak büntetéséről szól, akik templomokat, iskolákat, paplakokat raboltak ki, vagy egyéb törvénszegéseket követtek el.

76 aki a pénzt összegyűjtötte

77 sérelmeinket, a bennünket ért jogtalanságot

78 ismerték el

79 pontokba foglalt követeléseinket

80 A felkelők azt kifogásolták a király levelének címzésében, hogy a megjelenteket csak magánemberként tekintette, nem pedig vármegyei követként. Ezért át sem vették azt.

fatens satis inquirebat, quid ibi Fabianus Farkas fecerit, et in quem finem legatus fuerit, nullo modo tamen rescire potuit. Postquam verò idem Fabianus Farkas reversus fuisset ad Palatinissam iterum brevi expeditus est ad Comitum Banum Petrum Zerenyi, cum quo & venetias [!] visitavit. Sed in quo negotio se ignorare penitus dicebat, deinde cum Dominus Banus venisset in arcem Murány, eo etiam tempore convocati sunt Paulus Szepesi, Mathias Szuhai, Franciscus Nagy Lessenyei, Michael Bori, Valentinus Szente. Item cum alia vice fuisset idem Banus in Lipcse, ibi etiam praesens fuit Paulus Szepesi, Nagy Lessenyei & Bori, ad eundem locum etiam evocaverunt ex Polonia quemdam Canonicum Cracoviensem nomine N. Vojenczki, cum quo prius multa occulte musitantes bene donis oneratum remiserunt. Szendroviae etiam eadem Domina Palatinissa coeget et quemdam Conventum in quo praesentes fuerunt Mathias Szuhai, Paulus Szepesi, Gabriel Kende, Stephanus Barkoczi, Valentinus Szente, Andreas Fügedi, Ladislaus Faji, Andreas Székely, Fabianus Farkas, Ladislaus condam Fekete, N. Madách, Michael Bori, Franciscus Nagy &c licet verò Dominus András et Franciscus Barakonyi fuerant etiam praesentes, & non minoris conditionis homines, quam illi praefati, tamen non fuerunt vocati, nec admissi ad illorum occultam consultationem. Item finita hac consultatione Zendröviensi quam occasione Dominus fatens interrogavit Fabianum Farkas, mi Domine inquit quaso te dicas quidnam ita clauculariè inter Vos agitatis, quid mussitatis? respondit ille in confidentia: profecto inquit rem magni momenti meditantur homines et alte cogitant, sed non habent virum cui committere possint. Verum est: quod milites facile haberemus inquit. Sed nervus deest id est pecunia. Sed hoc occurrit quod moderno tempore deberet quam cista seu arca pecunijs referta Cremnicio auferri, in qua dicebantur contineri circiter ducenta millia florenorum, et dicebatur, jam esse in itinere, itaque illam cogitavimus interciperi, ut esset, quo fundamentum jaceretur. Dicebat autem, quod Stephanus Szobonya illo tempore vagabatur circā illas partes, sed eum fecerit imprudenter, re infecta intentionem reliquit. Undè Fabianus Farkas exprobrabat, quod tantam rem stupido & imprudenti commuiserunt. Idem Fabianus Farkas dixit Domino fatenti, quod in Arce Kasza esset aliqua grandis pecunia, et quod illam etiam pecuniam indè vellent auferre, et in intertentionem militum convertere. Dixit etiam idem Farkas, quod iidem illi factiosi meditabantur itā, ut Georgium Szelepcsényi Archiepiscopum Strigoniensem interciperent, et vi etiam ab illo aliquam summam pecuniae pro stipendio militum extorquerent. Item dixit Georgius Makai Domino fatenti, qui paulò antè fuerat Secretarius Domini Francisci Csáki, quod idem Domino Makai ideò fuisset, ad Dominam Palatinissam, à Domino Generali missus, ut denunciaret Dominae Palatinissae, siquidem illa habet correspondentiam cum Principe Rákoczi, disponat illum, ne permittat Bona Domini sui id est praedicti Domini Csáki devastari. Item Domino isti fatenti idem Dominus Makai dixit quod in principio praeteritorum proximè disturbiorum ideò fugisset Domino Csáki in Poloniam, ut indè Viennam proficiscens suo officio valediceret, expostque Rakoczianae factioni, et parti adhaereret. Item audivit ex ore Domini Comitum Ladislai Vesselényi, qui se itā excusabat subinde, in nullo se agnoscit culpandum, nisi fortè in hoc, quod aliquando literas Palatinissae mittebat in Poloniam ad praesepificatum Canonicum Cracoviensem N. Vojenczki in quibus literis

quod continebatur nunquam se scivisse praefatus Dominus Comes asserebat praeterea etiam Paulus Vesselényi dixit quadam vice Scio inquit, quod Stephanus Csáki adhuc contrā Caesarem arma non sumpsit, sed ego si possibile videro sumam & accingam me ad bellandum.

A száztizenhetedik tanú, a nemes Gyöngyösi István úr, harminchárom éves, azt vallotta a nyolcadik kérdésre: Biztosan tudja, hogy az elhunyt egykori nádor, Wesselényi Ferenc egy alkalommal Murány vára alatt rendeztetett egy valamiféle gyűlést és tanácskozást, amelyen jelen voltak Kereszturi László, Szuhai Mátyás, Szepesi Pál, Kende Gábor, Betlen [!] Miklós, Székely András, Fáji László, Gyulafi László, Bori Mihály, Ispán Ferenc, Lessenyei Nagy Ferenc, Farkas Fábrián, Fügedi András, Vitnyédi István, Keczer Menyhért, és miután ez a tanácskozás befejeződött, igencsak titkos ügyben és titokban Fügedi Andrást a nádor úr követségbe küldte Zerényi Péter bánhoz. Ám azt nem tudja, hogy tulajdonképpen miről volt szó. Továbbá biztosan tudja, hogy egy bizonyos napon, amikor a lengyelek országgyűlést rendeztek Varsóban, Wesselényi nádorné asszony Farkas Fábriánt nagy titokban Lengyelországba küldte, és kevéssel ezután a vallomást tevő urat is egy más ügyben hasonlóképpen Lengyelországba küldte,⁸¹ és noha a vallomástevő úr eléggé nyomozta, hogy mit csinált ott Farkas Fábrián, és mi célból küldték ki, azonban ezt semmi módon sem volt képes megtudni. Nem sokkal később azonban, miután ugyanezen Farkas Fábrián visszatért a nádornéhez, ismét elküldték Zerényi Péter bánhoz, akivel Velencét is felkereste. Ám hogy milyen ügyben, arról azt mondta, hogy teljességgel tájékozatlan. Azután, mikor a bán úr Murány várába jött, ugyanakkorra összehívták Szepesi Pált, Szuhai Mátyást, Lessenyei Nagy Ferencet, Bori Mihályt, Sente Bálintot. Továbbá: mikor egy másik alkalommal ugyanezen bán [Zólyom]Lipcsében volt, ugyanott megjelent Szepesi Pál, Lessenyei Nagy és Bori. Ugyanerre a helyre kihívták Lengyelországból N. Vojenczki nevű krakkói kanonokot,⁸² akivel előbb titokban sokat susorogtak, majd ajándékokkal jól felpakolva visszaküldték. Szendrőben is ugyanezen nádorné úrasszony szervezett egy összejövetelt, amelyen jelen volt Szuhai Mátyás, Szepesi Pál, Kende Gábor, Barkóczy István, Sente Bálint, Fügedi András, Fáji László, Székely András, Farkas Fábrián, a mára elhunyt Fekete László, Madách N., Bori Mihály, Nagy Ferenc; és noha ott voltak Andrási úr és Barakonyi Ferenc: azonban noha nem kisebb állású férfiak voltak, mint az előbbieket, őket mégsem hívták meg és nem is engedték be őket amazok titkos tanácskozásába. Továbbá: mikor véget ért ez a szendrői tanácskozás, azon alkalommal a vallomást tevő úr megkérdezte Farkas Fábriánt, így szólván: Mondd meg nekem, uram, kérlek, hogy egymás között mit tesztek ilyen nagy titkolózás közepette?, mit susorogtok? Ő így szólt: Valóban nagy jelentőségű ügyön elmélkednek ezen emberek és mély gondolatokat forgatnak fejükben, de nincs olyan férfiú, akire rábíthatnánk a dolgot. Az igaz, hogy katonákhoz könnyen juthatunk, de hiányzik az éltető erő, azaz a pénz. De kapóra jön most, hogy a legújabb időben egy pénzzel tömött szekrényt vagy ládát kellett volna Körömről elhozni, amelyben – úgy mondták – körülbelül kétszázezer forint volt,

81 Széchy Mária lengyelországi birtokrésze eladásának intézésére küldte a jogi végzettségű Gyöngyösit.

82 Stanisław Wojensky krakkói kanonok Széchy Mária zálogbirtokosa volt, innen eredt bizalmi viszonyuk.

és azt is mondták, hogy már útnak is indult.⁸³ Így tehát arra gondoltunk, hogy elcsíphetjük, és akkor volna mire alapoznunk. Azt is mondta, hogy Szobonya István akkortájt a környéken kószált és óvatlanul tette és így dolgavégetlenül felhagyott a dologgal. Azután Farkas Fábián szemrehányásokat tett, hogy ekkora ügyet ostoba és óvatlan emberre bíztak. Ugyanezen Farkas Fábián mondotta a vallomást tevő úrnak, hogy Kasza várában is lehet elég nagy pénz,⁸⁴ és a pénzt onnan is el akarják hozni és katonákat akarnak rajta felfogadni. Azt is mondotta ezen Farkas, hogy ugyanezen pártoskodók azt is fontolgatták, hogy elfogják Szelepcsényi György esztergomi érseket, hogy erőszakkal tőle is kicsikarjanak valami összeget a katonák zsoldjára. Továbbá: a vallomást tevő úrnak azt mondta Makai György,⁸⁵ aki korábban Csáki Ferenc úr titkára volt, hogy őt azért küldte a tábornok úr a nádorné úrasszonyhoz, hogy jelentse a palatinusné úrasszonynak, hogy mivel ő kapcsolatban áll Rákóczi fejedelemmel, érje el nála, hogy ne engedje az urának, azaz a főntemlített Csáki úrnak a birtokait feldúlni. Továbbá a vallomást tevő úrnak ugyanazon Makai úr azt mondotta, hogy a közelmúltbeli zavargások kezdetén Csáki úr azért menekült Lengyelországba, hogy onnan Bécsbe utazzék, hogy tiszttségéről lemondjon, és azt követőleg a Rákóczi-féle érdekcsoporthoz és párthoz csatlakozzék. Továbbá: hallotta Wesselényi László⁸⁶ gróf úr szájából, aki azzal mentegette magát, hogy semmi más miatt nem vádolhatja magát, legföljebb amiatt, hogy egykor elküldte a nádorné leveleit Lengyelországba a fentebb megnevezett krakkói kanonokhoz, N. Vojenczkihez. De hogy mi volt bennük, azt sohasem tudta, állította a fentebb említett gróf úr. Amellett Wesselényi Pál⁸⁷ is azt mondta egy alkalommal: Tudom – úgymond –, hogy Csáky István eddig még nem fogott fegyvert a császár ellen, de én, ha lehetőknek látom, fegyvert fogok és felővezem magam a harcra.

Szörényi László fordítása

83 A pénzt Joannes Joanelli vezetésével és őrsége alatt indították Bécsbe, s a felkelők rajta akartak csapni a szállítmányon, azonban Joanelli megváltoztatta az útirányt, így a rajtaütés kudarcot vallott.

84 Kasza vára a Thököly családé volt, ahol valóban sok érték volt felhalmozva, de azt a császáriak foglalták el.

85 Makai György Wesselényi Ferenc nádori titkára volt, majd pedig Széchy Máriát szolgálta e minőségben.

86 Wesselényi László a nádor első feleségétől származó fia volt, szendrői kapitány, aki lengyelországi birtokain élt.

87 Wesselényi Pál, a nádor unokaöccse, a felkelés fegyveres menekültjei között Erdélybe költözött, ahol a bujdosók vezére lett.